

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ОСВОЄННЯ ТАВРІЙСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Анотація. В статті проаналізовано історичні особливості освоєння території Таврії на протязі 19 століття та специфіку розвитку менонітських общин як складової соціально-економічного розвитку регіону.

Ключові слова: аграрний сектор, селянські общини, інформаційне суспільство сільське господарство.

Постановка проблеми Забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій на сьогодні є одним з найважливіших завдань у розбудові вітчизняної аграрної сфери. Оскільки життєдіяльність переважної частини сільських жителів пов'язана із аграрним виробництвом, то збереження і розвиток села як соціально-економічної спільноти сприятиме підвищенню рівня продовольчої безпеки в країні. Слід зазначити при цьому, що за сучасних умов існує нагальна потреба створення умов для інтеграції селян у єдину соціальну групу, створюючи при цьому для її членів можливості щодо вирішення як суто економічних так і інших проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку аграрного сектору у відповідності до вимог посттрансформаційної економіки досліджувалося в роботах В. Я. Месель-Веселяка, П. Т. Саблука, О. Г. Шпикуляка, О. В. Чайнова, Т. Шаніна та ін. Проте, на нашу думку, недостатньо вивченим залишаються проблеми адаптації селянських домогосподарств до сучасних економічних умов.

Мета. Метою статті є аналіз історичного досвіду життєдіяльності селянських общин на території Таврії, їх утворення принципів функціонування та напрямів економічної і соціальної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історичний досвід освоєння території Таврії на протязі XIX ст. демонструє низку позитивних прикладів ефективного функціонування селянських громад, які співпрацювали з

навколишнім середовищем, зберігаючи свою автентичність. Це зокрема стосується процесу заселення регіону менонітськими общинами.

У другій половині XVIII століття після приєднання Північнопричорноморського степу для російського уряду встало питання про залучення іноземних колоністів в південні регіони країни. Чималу роль в цьому зіграв намісник Новоросійського краю князь Г. Потьомкін, який організував першу партію нових колоністів з числа данцигських менонітських сектантів.

Меноніти були етнічно-конфесіональною групою, що отримала назву від імені їх релігійного лідера Менно Симонса. Внаслідок протистояння, що виникло між общинами менонітів в Європі та урядовими інститутами на підставі заперечення членами общин виконання низки громадянських зобов'язань, лідери менонітського руху були поставлені поза законом, а сама релігійна течія зазнала численних утисків.

В той же час російська імператриця Катерина Друга гарантували послідовникам цього віросповідання свободу у дотриманні релігійних уподобань. Таким чином згідно умов маніфесту імператриці і за власним бажанням община менонітів послідовно заселила землі південної України. У 1788 році виїхало більше двохсот сімей. Вони поселилися на Хортиці на Дніпрі.

Процес колонізації виявився досить тривалим. Перший етап переселення датується 1789 роком, останній (третій) — 1863-м. Менонітські поселення виникали не тільки в Приазов'ї, але і в Криму (Шпат, Карасан, Борангер, Кронен-таль та інші). Головним чинником асиміляційних процесів меноніти вважали освіту на рідній мові і правильно організовану шкільну систему, в якій пріоритетним було формування духовно-етичних основ менонітського світогляду. Тому практично відразу з колонізацією у менонітських общин почала складатися і власна освітньо-виховна система.

Нові переселенці активно цікавилися інноваціям у всіх сферах науки, економіки, господарства і суспільного розвитку, включаючи їх в зміст освітніх програм. В зв'язку з цим меноніти були не консервативно-релігійним, а цілком

динамічним соціумом. Етнічна і конфесійна самосвідомість не заважали їм успішно інтегруватися в російську культуру, політику, економіку.

Таблиця 1

Напрями соціально-економічної діяльності менонітських общин

Галузь	Напрямок	Практичні кроки
Сільське господарство	Рослинництво	Запровадження сівозмін, штучного зрошення, використання чотирьохпільної системи та чорного пару, розвиток садівництва та виноградарства.
	Тваринництво	Розвиток племінного м'ясного та молочного скотарства, елітного вівчарства.
Промислове виробництво	Переробна промисловість	Суконна та молочна промисловість, пивоваріння
	Машинобудування	Виготовлення сільгоспінвентарю
	Гірнична промисловість	Освоєння корисних копалин
Наука, культура, освіта	Наукова діяльність	Інтеграція у загальнодержавне наукове середовище, надання науково-консультативних послуг місцевому селянству
	Просвітницька діяльність	Цивілізування національних меншин, навчання дітей місцевих селян

Збудувавши свою ідеальну модель соціальної і духовно-моральної вертикалі, менонітська община не самоізолювалася від інших етносів і конфесій, а також від російської офіційної системи. При цьому вільне володіння російською мовою було засобом вирішення багатьох економічних питань, але, у жодному випадку не загрозою запуску асиміляційних процесів і втрати ідентичності.

Спочатку менонітські колонії вели достатньо ізольоване від решти суспільства життя. Але поступово ця ізоляція слабшала. Меноніти набирали багато найманих робочих серед місцевого українського населення, особливо на

сезонні сільськогосподарські роботи. Охочих потрапити на такі роботи було досить, оскільки заробітки були дуже високими. За рік можна було заробити до 150 крб. В той же час найбільший заробіток був в металургійній промисловості, де кваліфіковані робочі отримували 24-30 крб. в рік, а некваліфіковані 16-23 крб. в рік. При цьому після накопичення коштів наймані працівники мали можливість заводити самостійні господарства і використовувати отриманий господарський досвід.

Традиційними промислами менонітів були прядіння, рибальство, бджільництво. Урядові розпорядження стали стимулюючим чинником для розвитку нових промислів у регіоні: лісорозведення, шовківництва, тютюнництва. Діяльність менонітів і навколишнього населення у сфері лісорозведення призвела до залісення степу та покращення ландшафту.

Основним заняттям німецьких колоністів було сільське господарство. У 50-ті рр. XIX на початку XX ст. – у менонітських господарствах переважає частка зернового виробництва. До кінця XIX ст. меноніти створили оптимальну систему господарювання в умовах ризикованого землеробства на півдні України, яка включала ретельний обробіток землі, громадську систему загат для зрошування луків, чотирипільну систему з “чорним паром”, регулярне угноювання, сівозміну, утримання худоби в хлівах, приміщення для зберігання кормових запасів.

В процесі розвитку сільського господарства, збільшення площ посівів зростала потреба в сільгоспінвентарі, розширенні об'ємів виробництва сільгоспмашин. Спочатку всю техніку (плуги, культиватори, сівалки, жниварки, віялки, молотарки) колоністи завозили з Німеччини. Згодом в Україні виникли майстерні по виготовленню сільськогосподарського інвентарю, які перетворилися на крупні машинобудівні підприємства.

Власниками цих заводів в основному були німецькі піддані або німецькі колоністи. У 1858 р. П. Леппом у Катеринославській губернії було засновано один з перших заводів цієї галузі в регіоні. У 1902 р. в Катеринославській

губернії продукція машинобудівних заводів менонітів складала 6,5% річного виробництва губернії, виробництво борошна у млинах 30,27%.

Також швидкими темпами розвивалося тваринництво. Меноніти привнесли нові особливості в методику розведення худоби. Вони привезли з собою червону голландську корову, яка була молочної породи, але вимагала стійлового утримання цілий рік. Завдяки тому, що завезена худоба відрізнялася високими надоями молока і прекрасним м'ясом, меноніти першими почали продавати сир і масло на ринках. Також колоністи проводили поліпшення породного складу коней, яких продавали в кавалерії і поміщикам.

Якщо кінець XVIII - початок XIX ст. характеризується розведенням великої рогатої худоби, то вже в 20-50-ті рр. XIX ст. увага зосереджується на вівчарстві, особливо після створення Товариств для управління та удосконалення громадського вівчарства 1824 р. Високі ціни на шерсть підштовхнули колоністів розводити овець іспанської породи, шерсть яких була особливо цінованою. Повсюдно в містах і крупних колоніях росло число суконних фабрик, шерсть почали експортувати до Європи і Англії. До 1860 року експорт шерсті з України досяг 9 мільйонів карбованців на рік.

Добродійні проекти менонітів зіграли велику роль в культурному та соціальному розвитку регіону. Вони будували багато шкіл, лікарень, притулків не тільки для своїх єдиновірців, але і для місцевого населення. Уряд залучав менонітів для освоєння земельних площ і збільшення кількості землеробського населення Південної України.

До 1894 р. меноніти Хортицької, Гальбштадтської, Гнаденфельдської волостей освоїли близько 5,5% площі сучасної Запорізької області. У 1897 р. майже 100% менонітів проживали в сільській місцевості регіону. Російський уряд використовував менонітів і у культуртрегерських проектах.

Зокрема у 30-40-і рр. XIX ст. меноніти були задіяні в проекті поширення осілого способу життя серед ногайських татар; у 40-і рр. XIX ст. – у поширенні посівів картоплі в селах державних селян Таврійської губернії; у 40-50-ті рр. XIX ст. в навчанні у власних господарствах дітей українського,

російського, татарського населення; у 50-80-ті рр. XIX ст. у прищепленні землеробських навичок євреям-землеробам Херсонської, Катеринославської губерній.

Занепад соціально-економічної діяльності менонітських общин пов'язаний із зміною урядової політики та примушенням від послідовників культу порушувати релігійні заборони. Також відповідним чином вплинули на згортання активності менонітів дві світових війни, період колективізації та сталінська політика щодо переселених народів. Результатом цих негативних дій стала масова міграція нащадків колоністів до історичної батьківщини, що в свою чергу, негативно позначилося на сільській демографії.

Висновки. Позитивний досвід функціонування менонітських общин переконливо доводить, що навіть в сучасних кризових умовах існують дієві механізми розбудови вітчизняного села. Як бачимо, запорукою економічного розвитку менонітських поселень було збереження колективної самосвідомості та активна інтеграція у виробничо-господарську діяльність регіону. Ці принципи можливо застосовувати і за сучасних умов, з тією лише різницею, що керівні функції лідера общини нині має взяти на себе голова органу місцевого самоврядування. Лише консолідуючи селян у єдину спільноту, яка функціонує на принципах взаємовигідної співпраці, активно використовуючи інноваційні технології, можливо забезпечити позитивну динаміку в системі сільських територій

Література

1. Белікова М. Ілюстрований каталог підприємства “Лепп і Вальман” 1889 р. як джерело для вивчення промисловості менонітів півдня України // Південна Україна XVIII – XIX століття. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Запоріжжя: РА “Тандем-У”, 2000. – Випуск 5. – С.256-258.

2. Белікова М. Розвиток промисловості Хортицького менонітського округу (кінець XIX ст. – 1917 р.) // Історія України. Маловідомі імена, події,

факти (Збірник статей). – К. – Донецьк: Рідний край, 2001. – Випуск 16. – С.41-47.

3. Ю. Еремеева Ю. Голландия – Германия – Украина (из истории колонистов в Украине) Режим доступа <http://vukraine.com/blogs/raznoe/1420-gollandiya-germaniya-ukraina-iz-istorii-kolonistov-v-ukraine>

4. Курило О.В. Лютеране в России.XVI-XX вв./ Ольга Курило.- М.:Фонд "Лютеранское наследие"; World wide printing,2002.- 400 с

5. Лиценбергер О.А. Евангелическо-лютеранская церковь и советское государство (1917-1939)/ О.А.Лиценбергер; Междунар. союз нем. культуры.- М.:Готика,1999.- 428 с.

6. Менониты Режим доступа <http://melitopolcity.info/index.php/V-glub-vekov/Menonity.html>

7. Полиэтничность и поликонфессиональность юга Украины в контексте образовательных практик (вторая половина XIX века) Режим доступа <http://rustudent.com/polietnichnost-i-polikonfessionalnost-yuga-ukrainyi-v-kontekste-obrazovatelnyih-praktik-vtoraya-polovina-xix-veka/>

***Аннотация.** В статье проанализированы исторические особенности освоения территории Таври на протяжении 19 столетия и специфика развития менонитских общин как составляющей социально-экономического развития региона.*

***Ключевые слова:** аграрный сектор, крестьянские общины, информационное общество, сельское хозяйство.*

***Annotation.** The problem of development of agrarian sector of economy of Ukraine is insufficient adjusted of producers to the modern terms. In a national economy there is information on the modern stage of development a main resource. Creation of model of informative society plugs in itself development of mobile enterprise associations. For demonstration of examples of action of peasant associations history of mastering of south of Ukraine was studied. In the article the features of functioning of peasant communities are considered on the south of Ukraine. Basis for joint production activity was a general religious base. Communities were created as a result of the government program on mastering of south of Russia. Collective guidance and drawing on accomplishments of science allowed effectively to function peasant communities of such type. Enterprise activity of these communities was marked not only in agriculture. Scientific and elucidative activity of communities had a large social effect. Displacing of activity of communities is related to the negative policy of the state. Their experience on organization of joint activity can be utilized in modern terms. Creation of proof peasant communities will allow saving the Ukrainian village in the conditions of crisis. The obligatory condition of development of the Ukrainian village is employment of population and innovative production.*

***Keywords:** agrarian sector, peasant communities, informative society, agriculture*